

Др Растко
ВАСИЋ

БЕЛЕШКЕ О АТЕНИЦИ

UDK: 903.2

АПСТРАКТ: Аутор детаљније приказује појединачне карактеристике атеничке некрополе. Посебно обрађује особености и порекло бронзаног посуђа, оружја и накити.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Атеница, бронзано посуђе, оружје, накити

Кнежевске хумке из Атенице код Чачка (хумка I са гробовима кнегиње и младог принца из прве четвртине V века и хумка II са гробом кнеза из последње четвртине VI века пре н.е.) представљају привлачну тему за стална проучавања. С једне стране, ту наилазимо на веома комплексан погребни ритуал који је прецизно утврђен захваљујући систематским ископавањима Милене Ђукњић и Борислава Јовановића, а који нема паралела у ближој околини, док нам се с друге стране указују богати гробни прилози који су, на жалост, великим делом уништени приликом спаљивања покојника, али чији остаци и те како омогућавају да се о њима детаљно расправља.¹ Из тих разлога, бићу слободан да се овде поново вратим на ову тему² и кажем нешто о том фрагментованом материјалу, с надом да ће то допринети бољем разумевању читавог проблема.

Бронзано посуђе

Фрагменти бронзаног посуђа нађени су у сва три гроба. Углавном је реч о ситним некарактеристичним комадима бронзаног лима, али се на основу ретких орнаментисаних комада, који су представљали украсне делове посуда, може рећи да су све импортоване из Грчке или Италије, а за неке од њих и претпоставити каквог су облика били.³

У кнегињином гробу (хумка I, централни гроб) нађени су, поред бројних фрагмената лима, делови обода са низом перли уз горњу ивицу и призми испод њих (дугачки 22 cm), затим део стопе суда са viseћим језицима (7 × 3,2 cm), две розете (2,2 × 1,8 cm) и дршка од гвожђа покривена бронзом. Делови обода и стопе припадају највероватније хидрији, која је по облику и величини (виси-

- 1 Милена Ђукњић, Борислав Јовановић, *Илирска кнежевска некропола у Атеници*, Чачак, 1966.
- 2 Растко Васић, *Прилози проучавању Атенице*, Зборник радова Народног музеја XVI, Чачак, 1986, 5-21; *О етничкој припадности кнежевских гробова у Атеници*, Зборник радова Народног музеја XXV, Чачак, 1995, 17-26.
- 3 Милена Ђукњић, Борислав Јовановић, *н. г.*, 39-42, 47-48 (Уп. Растко Васић, *To the north of Trebenishte*, in: Conrad Stibbe, *Trebenishte, the Fortunes of an Unusual Excavation*, Rome, 2003, 122-124; Фиг. 81-86).

на сса. 42 cm) била слична оној из Новог Пазара⁴ (сл. 1). Остаци фигуралне декорације у Атеници пису нађени. Могли су постојати и бити потпуно уништени у ватри или их на хидрији није ни било. Две розете су вероватно биле орнаментални детаљи дршки басена за ноге (поданиптер), какви су откривени и у Новом Пазару, мада је величина ове атеничке сасвим другачија.⁵

У *Њринчевом гробу* (хумка I, периферни гроб) нађена је уз више недефинисаних фрагмената цилиндрична дршка (5,3 × 1,8 cm) која је можда припадала тањиру или мањем дипосу.

У *Кнежевом гробу* (хумка II, централни гроб) уз много фрагмената лима пронађени су цилиндрична дршка (дугачка 6,3 cm), обод (дуг 8 cm), астрагални додаци (дужине 6,5 cm и 5,5 cm) и розета (2,5 × 2,2 cm). У гробу је пронађено и неколико решеткасто пробијених фрагмената лима. Цилиндрична дршка је можда припадала кратеру-диносу, облику који је био популаран у Македонији у то време.⁶ Део обода је могао припадати малом казану (пречника 18 cm), док су астрагални додаци и розета били делови басена за ноге (поданиптера). Решеткасти фрагменти припадали су највероватније цедиљки, сличној оној каква је нађена у Новом Пазару.⁷

Иако је реч о претпоставкама које би се можда могле потврдити једном детаљном анализом сачуваних фрагмената у депоу Народног музеја у Чачку, слободно се може рећи да су три гроба у Атеници садржала десетак бронзаних посуда. Толики број увезених металних посуда до сада није пронађен нигде северно од Требеништа, што недвосмислено истиче значај ове кнежевске породице. Порекло ових посуда, као и оних пронађених у Новом Пазару, вероватно је или из Грчке или из Италије. Хидрија из кнегињиног гроба, као и она новопазарска, могла би бити корињска,⁸ али се то не може тврдити са потпуном сигурношћу. Оно што је извесно јесте да између бронзаног посуђа у Атеници и оног у Новом Пазару постоје подударности изражене у накиту које говоре о међусобној вези ова два локалитета, односно две кнежевске породице.

Оружје

Оружје је нађено у периферном гробу хумке I и у централном гробу хумке II.⁹

У периферном гробу хумке I нађене су две бронзане тролисне стрелице, па се стога може претпоставити да су се у овом гробу као прилог налазили лук, тоболац и стреле начињени од материјала који се није сачувао.

4 Ђорђе Мано-Зиси, Љубиша Поповић, *Нови Пазар, илирско-џрчки налаз*, Београд, 1969. 14; Т. III.

5 Ђорђе Мано-Зиси, Љубиша Поповић, *н. г.*, 14-15; Т. IV.

6 Conrad Stibbe, *The Sons of Hephaistos. Aspects of Archaic Greek Bronze Industry*, Rome, 2000, 162, 167-168.

7 Ђорђе Мано-Зиси, *н. г.*, 16-17; Т. VIII.

8 Conrad Stibbe, *op. cit.*, (п. 6), 48-50.

9 Милена Ђуклић, Борислав Јовановић, *н. г.*, 42, 46-48.

Централни гроб хумке II (кнежев гроб) садржао је два гвоздена умба од штитова, више фрагмената гвоздених копаља и мачева (од којих неки са коштаном дршкама) и неколико бронзаних тролисних стрелица.

Гвоздена умба од штитова представља облик релативно добро познат на северном Балкану.¹⁰ Највише ових предмета је до сада нађено у Доњој Долини, два на Гласинцу (Читлуци и Врлазије), док су добро познати и они из Љуљака код Крагујевца, Мрчајсваца код Чачка, Крипе Реке код Ужица и Ромаје код Призрена. Један комад са непознатог локалитета налази се у Музеју Баната у Темишвару. Неки комади су боље, неки лошије начињени, што указује да су вероватно израђивани у радионицама на овој територији. Концентрација налаза у западној Србији (Атеница, Љуљаци, Мрчајевци) јасно говори у прилог томе. Једини комад од бронзе, из Читлука на Гласинцу, има паралеле у Олимпији и на неки начин указује на могући утицај југа у појави овог одбрамбеног оружја код нас¹¹.

Кошља су сачувана у фрагментима и о њима се не може много рећи. Двосекла сечива мачева можда би могла потицати од грчких крстатих мачева, какви су били раширени у то време у Македонији, али који се исто тако јављају и у Ромаји. Међутим, ова претпоставка није сасвим поуздана.¹² С друге стране, посебно је занимљива фрагментована коштана дршка мача или дужег ножа у облику главе грифона (сл. 2). Као непосредна паралела за ову дршку може да послужи једносекли мач, односно нож (дужине 39 cm) из гроба 120 у Сентеш-Векерцугу у Мађарској¹³ (сл. 3). Врх дршке мача приказан је у облику главе неке фантастичне животиње чији је доњи део повезан са вратом, тако да формира један отвор, што је био случај и код фрагментованог атеничког примерка. Према својим карактеристикама, поменути мач (односно нож) везује се за Ските.¹⁴ Он јасно указује на пут којим је наш примерак стигао до Атенице.

Повезаност по оружју централнобалканских кнежевских гробова са севером примећује се и у кнежевној хумци на локалитету Трњаци у Пилатовићима код Пожеге. Тамо је пронађена бронзана фигурина коња која највероватније потиче са једне фалере, сличне онима које су пронађене у кнежевној гробници у Артану у североисточној Мађарској, као што и привезак у облику птичјег протома у Пилатовићима има паралеле у Мађарској.¹⁵ Он је сигурно морао висити о штиту, за шта опет постоје паралеле на северу. Када се уз то има у виду да је у Артану пронађена и једна бронзана спартанска хидрија датована у крај VII века пре н.с.,¹⁶ а у Пилатовићима позната фрагменто-

10 Rastko Vasić, *Prilog proučavanju grčkog oružja u Jugoslaviji*, Centar za balkanska ispitivanja XX/18 (godišnjak), Sarajevo, 1982, 14.

11 B. Fellmann: *Frühe Olympische Gürtelschmuckscheiben aus Bronze*, *Olympische Forschungen* XVI, 1984, 66 sqq.

12 Rastko Vasić, *н. г.* 10, 15-17.

13 M. Párducz, *Le cimetière hallstattien de Sentes-Vekerzug III*, *Acta arch. Acad. Scient. Hung.* VI, 1955, 4-5, Fig. 3; Pl. XIII, 2.

14 M. Párducz, *op. cit.*, 17.

15 Rastko Vasić, *op. cit.*, 121.

16 Conrad Stibbe, *op. cit.*, (n. 6), 98.

вана фигура лава (највероватније украсни део хидрије која је начињена у Спарти почетком VI века пре н.е.),¹⁷ може се рећи да су везе између севера и југа постојале и да су се огледале на више начина.

Узевши у обзир све речено, оружје из Атенице истовремено указује и на своју разноврсност и на своје различито порекло, што опет недвосмислено говори о атеничком кнезу као моћном поглавару који је подједнако био поштован и у ближним и у даљим областима.

Накит

Накит у Атеници није парочито бројан. Ако се изузму различите сребрне и златне апликације геометријског облика које су највероватније биле пришивене за одело, накит се своди на неколико огрлица од златних, ћилибарских и стаклених перли и једну сребрну фибулу у централном гробу хумке I и на огрлицу од стаклених перли у периферном гробу хумке I.¹⁸ Сребрна фибула припада лучним једнопетљастим фибулама са четвртастом ногом и идентична је сребрним и златним фибулама пронађеним у Новом Пазару,¹⁹ на је по свој прилици из Новог Пазара стигла у Атеницу, заједно са ћилибарским перлама и одећом украшеном апликацијама од племенитих метала и другим материјалом.

Суштина је, међутим, у нечем другом. Чињеница је да у атеничким гробовима нису пронађене ни наруквице ни фибуле, које су иначе карактеристичне за већину гробова старијег гвозденог доба на централном Балкану (како за гласиначку групу, распрострањену, пре свега, у источној Босни, западној Србији и северној Црној Гори, тако и за групу Злот-Софронијево, раширену у источној Србији и северозападној Бугарској). На то смо раније већ скренули пажњу. На основу тога би се могло претпоставити да је ношња атеничког кнеза и кнегиње била другачија од њихових суседа, односно да су, и поред својих блиских веза са суседством, могли припадати некаквој другој културној групацији. Занимљиво је истаћи да су и хумке у Мрчајевцима из приближно истог времена дале мало накита, пре свега различите перле од огрлица, но ниједну фибулу, иглу или наруквицу.²⁰ Слична ситуација је и у Љуљацима, где је од накита пронађено неколико украсних дугмади и перли и само једна сребрна двојна игла са „М“ главом, највероватније импортована са југозапада.²¹ С друге стране, гробови из истог периода који се налазе у Мојсињу садрже фибуле и игле, што читав проблем чини сложенијим и занимљивијим.²² У очекивању да ће нови налази гробова старијег гвозденог доба из

17 Rastko Vasić, *op. cit.* 3, 121.

18 Милена Ђуквић, Борислав Јовановић, *и. д.*, 26 sqq.

19 Ђорђе Мано-Зиси, *и. д.*, 33-35; Т. XXVII-XXIX.

20 Милорад Стојић, *Локалитет Гущавац у Мрчајевцима*, Зборник радова Народног музеја XXVII, Чачак, 1997, 27-36.

21 Драгослав Срејовић, *Трибалски гробови у Љуљацима*, Старинар XL/XLI, 1990, 141-153.

22 Лидија Никитовић, Милорад Стојић, Растко Васић, *Мојсиње. Некропола из хумкама из бронзаног и гвозденог доба*, Чачак, 2002, 56-57.

чачанске околине бацити више светла на ово питање, може се претпоставити да поменута група гробова под тумулима, чији гробни прилози нису садржали фибуле, игле или наруквице - Атеница, Мрчајевци и Љуљаци - није могла бити илирска, односно аутаријатска, али је могла припадати аутаријатском савезу племена, који је врхунац своје моћи достигао управо у првој половини V века пре н.е., што је и време датовања ових хумки.

Ово би била нека основна запажања у вези са атеничким материјалом која смо желели овде да изнесемо, у нади да ће допринети, на скроман начин додуше, бољем познавању ове значајне и јединствене кнежевске некрополе и подстаћи даља истраживања у истом правцу.

Notes about Atenica

In this work the author talks again about tombs findings and duke tombs in Atenica, which although mostly damaged when burning deceased, give the opportunity for the interesting and important conclusions.

In spite of the fact that only fragments which remained are out of bronze dishes, it can be said that three tombs contained more than ten imported dishes. Their forms can only be guessed. However, there is a great probability that in the duchess tomb (burial mound¹) there was one hydra, by the size and shape similar to the one from Novi Pazar. That is the greatest concentration of the Greek bronze dishes north of Trebeniste and it points out the power and significance of this duke family.

Weapons are various, partly domestic ones made under the southern influences, partly connected with skits groups in Panonija. Especially interesting is a parallel between Atenica's short one cut sword in fragments with a bone handle and the similar sword from the tomb¹²⁰ in necropolis Szentes Vekerzug in the northeast Hungary. It also points out numerous connections with neighbours and the significance of Atenica duke family.

Jewelry in Atenica's duke tombs is modest, it mainly consists of necklaces made of different pearls, and there are no fibulas, needles or bracelets which are typical and common decorations of the central Balkans groups' costumes. According to this, Atenica, together with neighbouring necropolis in Mrcajeveci and Ljuljaci near Kragujevac, which also do not contain much jewelry, can form a separate cultural group on this territory. However, this supposition will be confirmed or denied by new findings from VI and V B.C. in the vicinity of Cacak.

Rastko Vasić

Notes sur Atenica

Dans cet ouvrage, l'auteur évoque à nouveau les trouvailles tombales à l'intérieur des tombes princières à Atenica, qui, bien qu'elles furent en grande partie endommagées lors de l'incinération du défunt, offrent la possibilité de faire des conclusions intéressantes et importantes.

Même si des ustensiles en bronze ne sont restés que des fragments, on peut dire que trois tombeaux contenaient plus de dix récipients importés. Quelles étaient les formes en question, on ne peut que supposer. Avec suffisamment de probabilité, il peut toutefois être dit que dans le tombeau de la princesse (tertre I) se trouvait une "hydrya"*, de grandeur et de forme semblable à celle de Novi Pazar. C'est, d'ailleurs, la plus grande concentration d'ustensiles grecs en bronze au nord de Trebenište et elle met en évidence le pouvoir et l'importance de cette famille princière.

Les armes sont diverses, partiellement celles du pays sont provenues sous les influences du sud, partiellement elles sont en liaison avec les groupes Skites en Panonie. D'un

* Hydrya: récipient ancien d'origine grecque.

intérêt particulier est la parallèle entre la courte épée à un tranchant fragmentée avec une poignée d'os provenant d'Atenica et une épée semblable du tombeau 120 dans la nécropole Szentes Vekerzug au nord-est de la Hongrie. Ceci indique également les nombreux liens avec les pays limitrophes et l'importance de la famille princière d'Atenica.

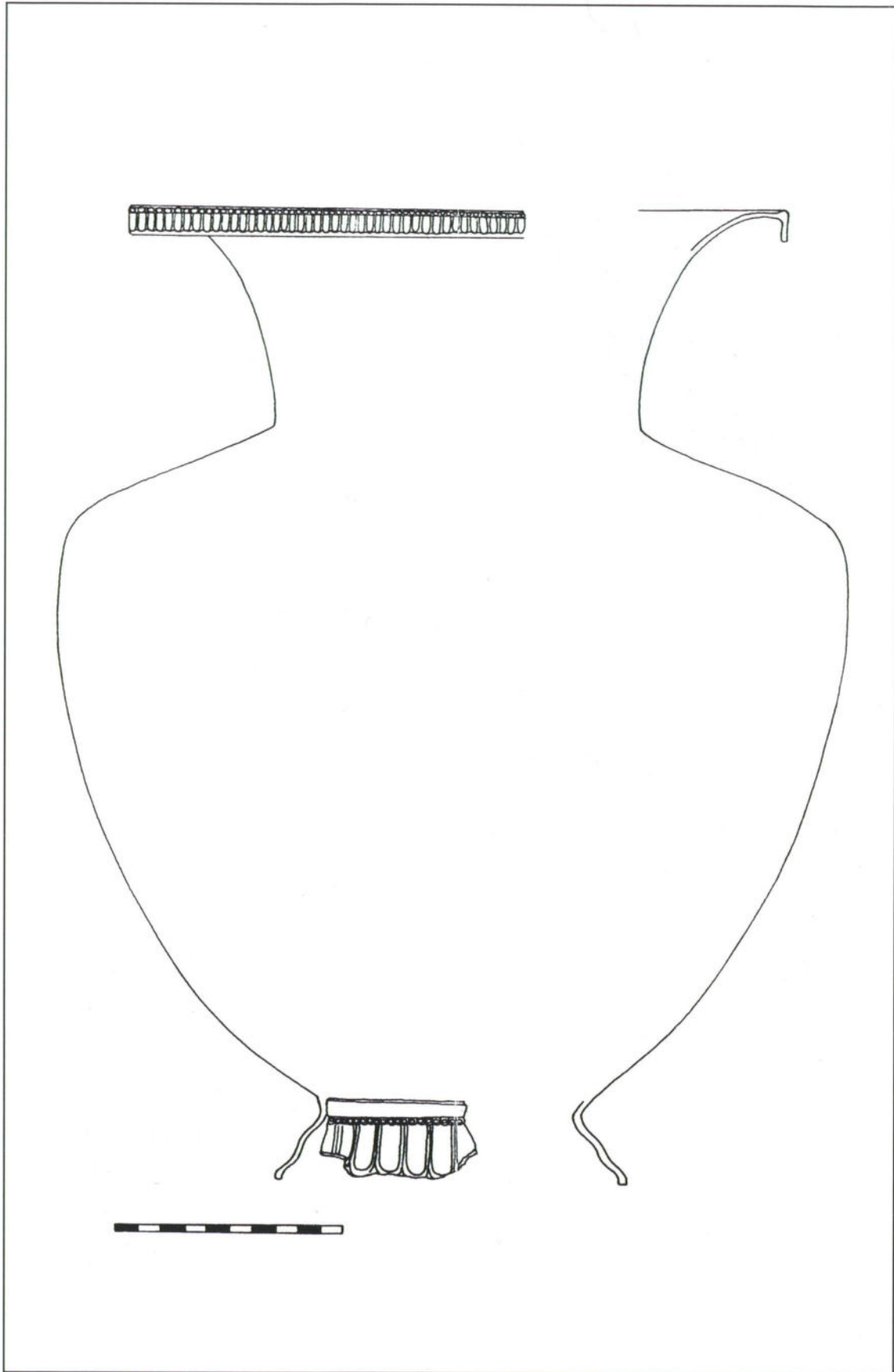
Les bijoux provenant des tombeaux princiers sont modestes, et sont pour la plupart composés de colliers constitués de perles différentes, il n'y a pas de fibules, d'aiguilles, ni de bracelets, qui sont habituellement les parties ornementales du costume des groupes du centre balkanique. D'après cela, Atenica, en commun avec les nécropoles à Mr~ajevci et à Ljuljaci près de Kragujevac, qui ne contiennent également pas beaucoup de bijoux, peut être séparée en un groupe culturel particulier sur ce territoire. Toutefois, cette supposition sera confirmée ou réfutée par les nouvelles trouvailles du VI et du V siècle avant Jésus-Christ aux alentours de Čačak.

Rastko Vasić

Faint, illegible text at the top of the page, possibly a header or introductory paragraph.

Main body of faint, illegible text, appearing to be several lines of a document.

Small block of faint, illegible text located in the lower right quadrant of the page.

Слика 1

Слика 3

Слика 2